

9. ULUSLARARASI TÜRKLERİN DÜNYASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU

BİLDİRİLERİ

BİRİNCİ CİLT

Yayımcı: Türklerin Dünyası Enstitüsü

Editörler: Prof. Dr. Necati DEMİR
Doç. Dr. Berker KURT
Dr. Öğr. Üyesi Celal Can ÇAKMAKCI

Atıf: Demir, N., Kurt, B., & Çakmakçı, C.C. (Eds.).(2025). 9. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri Birinci Cilt. Türklerin Dünyası Enstitüsü.

Kapak Fotoğrafi: Elif OĞUZHAN

Bu kitap, 10-11 Ekim 2025 tarihinde *Türklerin Dünyası Enstitüsü* ve *Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi*nin ortaklığında düzenlenen *9. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu*'nda yüz yüze veya çevrim içi olarak sunumu yapılan bildirileri kapsamaktadır. Bildirilerin hukuki ve etik sorumluluğu yazarlarına aittir.

Doi: 10.5281/zenodo.17493594

ISBN: 978-625-93727-1-6

Yayın Yeri: Ankara

Yayın Tarihi: Ekim 2025

www.weltdertuerken.org

Turklerindunyasi@gmail.com

**AZERBAIJAN ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ
(BALKAN COĞRAFYASINDAKİ YANSIMALARI)****THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI CHILDREN'S AND YOUTH
LITERATURE
(ITS RECEPTION IN THE BALKAN GEOGRAPHY)***Mahmut ÇELİK¹**Refide ŞAHİN²**Ívana VELKOVA³***Özet:**

Bu çalışma, Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatının tarihsel gelişim süreci, poetik yapısı ve tematik çeşitliliği üzerine odaklanmaktadır. Söz konusu edebiyat, büyük ölçüde halk edebiyatı unsurlarına, geleneksel anlatı biçimlerine ve zengin kültürel mirasa dayanmaktadır. Makalede, Azerbaycan çocuk edebiyatının başlangıç evresi, bu süreci etkileyen kültürel ve edebi dinamikler, biçimsel ve içeriksel dönüşümler ile çağdaş döneme kadar uzanan gelişim çizgisi incelenecektir. Edebiyatın ilk dönemlerinde didaktik ve eğitici amaçlarla şekillenen metinlerin, zamanla özgün bir düşünsel ve tematik yapı kazanarak estetik değer taşıyan nitelikli eserlere dönüştüğü vurgulanmaktadır. Modern Azerbaycan çocuk edebiyatında oyun, mizah, hayal gücü ve fantezi gibi çağdaş anlatım olanaklarının kullanımının arttığı gözlemlenmektedir. Çalışma kapsamında ayrıca, eserleri hem Azerbaycan'da hem de uluslararası düzeyde ilgi görmüş önemli yazarların edebi katkıları değerlendirilecektir. Bu bağlamda Azize Ahmetova, Almazar Alizade, Mirvarid Dilbazi, Fikret Godja, Alamdar Guluzade, Nabi Hazri, Ali Kerim, Mehti Seyidzade, Abdullah Şaig, İlyas Tapdıq ve diğer bazı yazarların şiir ve öyküleri örneklem olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, şiir, öykü, folklor, gelenek, oyun, hayal gücü.

Abstract:

This study focuses on the historical development, poetic structure, and thematic diversity of Azerbaijani children's and youth literature. This literary tradition is largely rooted in elements of folk literature, traditional narrative forms, and a rich cultural heritage. The article examines the initial phase of Azerbaijani children's literature, the cultural and literary dynamics that influenced this process, the formal and thematic transformations it underwent, and its evolution up to the contemporary period. It emphasizes how texts initially shaped with didactic and educational aims gradually evolved into works of high aesthetic value with original intellectual and thematic structures. In modern Azerbaijani children's literature, there is an observable increase in the use of contemporary narrative techniques such as playfulness, humor, imagination, and fantasy. The study also evaluates the literary contributions of prominent authors whose works have garnered attention both in Azerbaijan and internationally. In this context, the poems and stories of authors such as Azize Ahmedova, Almazar Alizade, Mirvarid Dilbazi, Fikret Godja, Alamdar Guluzade, Nabi

¹ Prof. Dr., İştíp-“Gotse Delçev” Üniversitesi, Kuzey Makedonya mahmut.celik@ugd.edu.mk

² Prof. Dr., İştíp-“Gotse Delçev” Üniversitesi, Kuzey Makedonya refide.saini@ugd.edu.mk

³ Doç. Dr., İştíp-“Gotse Delçev” Üniversitesi, Kuzey Makedonya ivana.velkova@ugd.edu.mk

Hazri, Ali Kerim, Mehti Seyidzade, Abdullah Shaig, Ilyas Tapdig, among others, are analyzed as representative examples.

Keywords: Children's literature, poetry, story, folklore, tradition, play, imagination.

Giriş

Avrasya edebiyatları içerisinde Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatı, büyük ölçüde gelenek, folklor ve zengin kültürel mirasa dayanan özgün bir sanat formu olması bakımından özel ve önemli bir konuma sahiptir. Sözlü edebiyat ve yetişkin edebiyatının gölgesinde gelişmeye başladığı günden itibaren, bağımsız kimliğine ve yerliliğine ulaşma sürecinde uzun bir yol katetmiştir.

XX. yüzyılın başlarında bu edebiyat, “eşmerkezli daireler” ilkesi doğrultusunda çekingen ve yavaş bir gelişim seyri izlemiştir; yaratıcı kimliğini tanıtmaya, kültürel ve dilsel özgünlüğünü ortaya koymaya yönünde çaba sarf etmiştir. Güçlü ataerkil yapılar, toplumsal ve ahlaki normlar, sınıfsal, cinsiyet temelli ve dinsel etkiler gibi kısıtlayıcı unsurlara rağmen, Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatı zamanla özgün kökeni, estetik değerleri, üslubu, dili, temaları ve şiirselliği ile dikkat çeken, yadsınamaz bir edebî olguya dönüşmüştür.

1912’de yayımlanan *Korkunç Hikayeler* adlı eser, bu edebiyatın algılanmasında şiirsel ve kanonik açıdan önemli değişimlere yol açmıştır; aynı zamanda anadilde üretim ve yaygınlaşma sürecinin başlangıcını işaret eden bir kültürel paradigma olarak değerlendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı dönemi ve sonraki yıllarda halkın büyük mahrumiyetlere mecbur edilmesi ve cumhuriyetlerin servetinin sömürülmesine göre Sovyetler Birliğinin prestijli uluslararası askeri-siyasi yürürlüğe, nükleer devletine dönüştürmek, sosyalist sistemini genişletmek ve bu bloğun içinde egemen konumları korunması için merkezde ve yerlerde totaliter rejimi, idari bürokratik yönetim mekanizmasını daha da güçlendirmek gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sovyetlerde tüm siyasi hakimiyet Stalin’in, ulusal cumhuriyetlerde ise onun kendi adamları olan ‘cumhuriyet parti başkanlarının’ elinde birleşmiştir. Komünist ideolojisinin bilim, edebiyat ve sanat üzerinde sömürgeciliği daha total karakter almıştır.(Memedov, 2012:589)

1950. yılların sonu 1960. yılların başlarında dünya arenasında ve Sovyet toplumlarında meydana gelen ideolojik değişimler edebiyat ve sanatın tamamen yeni yönde gelişmesine zemin yaratmıştır. Artık oluşan yeni eserlerde insan faaliyetinden ziyade, onun iç âlemi tercih ediliyordu ve burada insan basit emek öncüsü değil, düşünce faaliyetinin doğrudan olduğu aydın idi. “Konu; kişiliğe, maneviyata, psikolojiye ve bireye artan meraktan geliyordu. Manevi potansiyeli doğrudan ‘sosyal sistem ve yapı’ olarak değil, daha önce vicdani, etik saltanat, ahlak mihrabı gibi açan sanat tahlil ve araştırmalar oluşturmaktadır”(Karayev,1988:124)

Böylece 1960’lı yıllardan başlayarak Azerbaycan ulusal edebiyatı sadece Sovyet edebiyatının son aşamasına katkıda bulunmakla beraber aynı zamanda ulusal kaynaklar noktasında öz gelişim kurallarına döndü, onu zaman-zaman restore etmeye çalıştı.

Azerbaycan Türk edebiyatının yeni döneme ayak uydurması doğal olarak çocuk edebiyatına pozitif etkisini gösterdi. 1970-1980’li yıllar çocuk edebiyatının gelişmesi önceki

onyıllıkların edebiyatlarından farklıdır. Öyle ki, yukarıda adı geçen dönemin çocuk düzyazı eserleri gerek janr açısından, gerekse de konu açısından oldukça çeşitlidir. Artık oluşan eserlerde insana, onun dahili âlemine dikkat derinleşti, özellikle, milli manevi değerler önemli biçimde tezahür etmeye başladı. Sadece büyükler için değil, küçük okurlar için de daha derin problemler eserlerde yer almıştır. Yeni neslin temsilcileri olan; T. Mahmut, Z. Halil, A. Sametli, N. Süleymanov, E. Mahmudov, A. Babayeva, M. Aslan, B. Hasanov, A. Ahmedova, A. Mansurzade, İ. Hümmetov , H. Hasilova, T. Ağayev, F. Tarverdiyev ve başkaları halkımızın asırlar boyu şekillenen milli-manevi değerlerini ideolojik düzlemde edebi yönünden tahlil ederek bambaşka biçimde hikaye ve edebi masallar aracılığıyla küçük okurlara anlatıyorlardı. Yazılan eserlerde çocuk karakterleri yapay diyalog kurmuyor, abartı kahramanlık göstermiyor, üniversite eğitimi almış öğrenci gibi konuşmuyor, olay ve olguları gerçek hayatta olduğu gibi yaşıyor, kabul ediyor ve yerine getiriyorlardı. Bu da öncelikle ulusal edebiyatımızın sınırlı çerçeveden, 'kişiliğe merak' zincirinden, en önemlisi 'çatışma olgusundan' muaf olmasından ileri geliyordu. (Memmedov, 2006:15-18)

Sovyetler Birliği dönemi (1920-1991), Azerbaycan kültürü ve edebiyatı üzerinde derin etkiler bırakmış; bu bağlamda çocuk ve gençlik edebiyatının büyük bir sanatsal atılım gerçekleştirmesinden söz etmek mümkün olmamıştır. Söz konusu edebiyat, çoğunlukla azınlık ve bölgesel bir unsur olarak değerlendirilmiş, bu nedenle gelişimi önemli ölçüde sınırlanmıştır.

Bir dönem yalnızca bölgesel ve azınlık düzleminde ele alınan Azerbaycan edebiyatı, günümüzde küreselleşme ve kültürel geçiş süreçleri içerisinde, eşit konumda ve özgün bir edebî gelenek olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Azerbaycan edebiyatı, benzer meseleleri, kökenleri ve bakış açılarını paylaşan diğer Avrasya edebiyatlarının tarihsel kaderiyle büyük ölçüde örtüşmekte ve bu edebiyatların izlediği gelişim çizgilerini takip etmektedir. Bununla birlikte, çağdaş Azerbaycan edebiyatı yalnızca meşru ve güncel bir alan olmakla kalmayıp, şiirsel, üslupsal ve türsel çeşitlilik açısından da belirgin bir farklılaşma göstermektedir. Aynı zamanda ideolojik ve metodolojik düzlemde bir sistem bütünlüğüne ve kapsamlı bir edebî komplekse ulaşmıştır. Önünde ise edebiyat tarihine yönelik değerlendirmeler, karşılaştırmalı çözümlenmeler, çeviri faaliyetleri ve kültürlerarası etkileşimler bağlamında geniş imkânlar ve yeni açılımlar bulunmaktadır (Curiçkoviç, 2015: 106).

Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatı, diğer tüm ulusal edebiyatlarda olduğu gibi, içinde geliştiği kültürel çevre ve farklı dillerin etkisine açık bir yapıya sahiptir. Bu durum hem doğal hem de yaygın bir olgudur. Bununla birlikte, bu edebiyatın iki temel belirleyici özelliği dikkat çekmektedir:

1. **Dilsel boyut:** Eserlerin Azerbaycan Türkçesinde üretilmesi,
2. **Ulusal boyut:** Yazarların Azerbaycan uyruklu olması.

Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatının önemli dezavantajlarından biri, uzun süre yalnızca sınırlı bir çevrede tanınmış olması ve çoğunlukla doğrudan anadilden değil, Rusçadan yapılan çeviriler aracılığıyla aktarılmasıdır. Balkanlar'daki varlığı açısından bakıldığında ise bu edebiyatın özellikle Sırpça ve Karadağcaya çevrildiği görülmektedir. Hatta Rusçadan çevrilmiş şiir ve öykülerden oluşan bir antoloji bile yayımlanmıştır.

Bu bağlamda, Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatı değerli ve önemli bir edebî miras olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla, bu edebiyatın yalnızca Sırpça ve Karadağca değil, aynı

zamanda Türkçe, Arnavutça, Makedonca, Hırvatça, Rumence ve Güneydoğu Avrupa'nın diğer dillerinde de okurlara ulaştırılması büyük önem taşımaktadır.

Şkola (Okul) dergisi (1900), eğitim, pedagoji, kültür ve yazılı sözün özgürleşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dergide dersler, oyunlar, eğlence ve çocukların eğitimi ağırlıklı bir şekilde işlenmiştir. Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatı ise halk edebiyatının temelleri üzerine kurulmuş ve onun etkisi altında gelişmiştir. Halk edebiyatının türleri ve üslupları özellikle öyküler, masallar, şiirler ve ninniler çocuk edebiyatının manevi ve ahlaki yapısının oluşumunda belirleyici olmuştur.

Bu dönemde birçok ulusal dernek, yayınevi, kütüphane ve okul, kültürel ve eğitsel canlanmaya katkıda bulunmuştur. Çocuk edebiyatı yazarları, çoğunlukla pragmatik ve eğitici nitelikteki ders kitaplarında, okul el kitaplarında ve gençlik dergilerinde edebi metinler yayımlamışlardır. Bu bağlamda, N. Nerimanov'un 1899 yılında kaleme aldığı *Türk-Azerbaycan Dilinin Kısa Sentaksı* adlı eseri, edebi bir dilin kullanımını ve birleşik bir yazım sistemini ortaya koymasından önem taşır.

S. M. Genizade, 1896 yılında çocuklara yönelik resimli dergi *Sovgatı (Armağan)*, 1900 yılında ise aylık bilimsel ve pedagojik dergi *Mekteb'i (Okul)* yayımlamaya başlamıştır. Öte yandan, R. B. Yefendiev, 1898 tarihli *Anaokulu* adlı eserinde öğretim ve eğitimi birleştirme amacıyla özgün ve çeviri metinlere yer vermiştir. Eserde ayrıca coğrafya, tarihi olaylar ve evrenin yapısına dair bilgilendirici materyaller bulunmakta, böylece çocukların entelektüel gelişimini desteklemeye yönelik kapsamlı bir yaklaşım sergilenmektedir.

1. 20. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan'da Çocuk Edebiyatının Doğuşu

Azerbaycan'da çocuk ve gençlik edebiyatının asıl gelişimi, 20. yüzyılın başlarında S. Akhundov'un *Mekteb* dergisi için kaleme aldığı "**Korkunç Hikâyeler**" adlı eseriyle başlamıştır. 1912-1914 yılları arasında yayımlanan bu hikâyeler dizisi, hem çocuklar hem de yetişkinler arasında büyük ilgi uyandırmıştır. Yazar ve eğitimci kimliğiyle Akhundov, devrim öncesi Azerbaycan'daki yoksul aile yaşamını, çocukların karşılaştığı güçlükleri ve bu zorlukların temel nedenlerini eserlerinde işlemiştir.

Araştırmacı M. Curiçkoviç'e göre, gençlere yönelik edebiyat alanındaki boşluğu gidermek amacıyla Mirza Alekper Sabir, çoğunlukla eğitici ve öğretici nitelikte, farklı temaları kapsayan çok sayıda şiir ve hikâye kaleme almıştır (*Çocuk ve Buz, Okul Şarkısı, Bilim İlahisi*). Bu edebî üretim, Azerbaycan genelinde bilim ve insanlığın ilerlemesinin kutlandığı, yeni okulların açıldığı bir dönemin kültürel atmosferinde ortaya çıkmıştır.

Bu süreçte eğitime, ders kitaplarının hazırlanmasına ve öğretim araçlarının geliştirilmesine özel bir önem verilmiştir. Bununla birlikte, çocukların zor yaşam koşulları, oyun imkânlarının sınırlılığı ve çocukluğun kaygısızlığını yaşayamamaları gibi temalar da ihmal edilmemiştir. Bu durum, özellikle sanatsal yaratıcılığı pedagojik yaklaşımlarla birleştiren gerçekçi eğitimcilerin eserlerinde gözlemlenmektedir. R. Jefendiev, S. Akhundov, A. Şaig, S. Genizade ve İ. Musabekov'un yapıtları bu bağlamda dikkate değer örneklerdir (Curiçkoviç, 2015:108).

Çocuk edebiyatının gelişiminde öğretmen-yazarların katkıları dikkat çekicidir. Bu bağlamda, çocuklar için çok sayıda tiyatro oyunu ve kısa öykü kaleme alan S. Ahundov'un *Çocukluk Anıları ve Korkunç Hikâyeler* adlı eserleri özellikle anılmalıdır. Abdulla Shaig ise şair, düzyazı ve tiyatro yazarı kimliğinin yanı sıra halk öğretmeni, pedagoğ ve sosyal hizmet

uzmanı olarak da öne çıkmıştır. 1906 yılının başlarında, okul öncesi çocuklara yönelik, hayvanlar dünyasını konu alan ve saf halk dilinde yazılmış kısa şiirleriyle edebiyata yenilik getirmiştir (*Çocuk ve Tavşan, Zavallı Tavuklar, Tavşan, Bir Kuş, Kuzu*). Ardından A. Sahat, eğitim ve aydınlanmayı savunan bir yazar olarak şiirler (*Baba ve Oğul, Anne ve Çocuk, İki Çocuk, Öğrenci, Tembel Hayvan*), öyküler, fabllar, tiyatro eserleri ve çeviriler kaleme almıştır. Bu kuşak içerisinde ayrıca J. Mamedgulzade (*İki Elma*), A. Hagverdiyev, T. Şahbazi, J. Caberli, S. Guseyn ve diğer yazarlar da yer almış; çocukların eğitimi ve genç neslin yetiştirilmesine özel bir önem verilmiştir. Aynı dönemde ilk kadın yazarların edebiyat sahnesine çıkması da dikkat çekicidir.

Çağdaş yazarlar arasında N. Süleymanov, B. Gasanov, A. Akhmedova, T. Elçin, F. Sadık, Z. Halil ve diğerleri, şiir ve öykülerinde dönemin modern duyarlılığına ve günümüz çocuklarının algı dünyasına uygun eserler üretmişlerdir. Bununla birlikte, teknik gelişmelerin etkisiyle çocuk edebiyatında bilimkurgu temaları ve motifleri de görülmeye başlanmıştır; bu türün temsilcileri arasında E. Makhmedov ve N. Abdullayev öne çıkmıştır.

3. Azerbaycan Edebiyatının Balkanlardaki Etkileri ve Yansımaları

Yugoslavya'da, Azerbaycan çocuk şiirinin ilk çevirileri Desanka Maksimović ve Jovanka Hrvacanın'ın ortak antolojisinde (SSCB Halklarının Çocuk Şiirleri, 1987) yer almaktadır. Azerbaycanlı şairlerin (İljas Tabdent, Habi Hazri, Mehdi Seydzade) çocuk şiirleriyle ilk kez karşılaşırız; ancak daha önce de gençlik dergilerinde (Saraybosna, Priştine, Belgrad, Üsküp) münferit ve dağınık çeviriler mevcuttu. Azerbaycanlı şairlerin bu şiirleri çoğunlukla Rusçadan çevrilmiştir. Karadağ'da, Balkanlar söz konusu olduğunda bugüne kadar en büyük Azerbaycan çocuk edebiyatı seçkisi yayınlanmıştır. Dušan Đurišić'in Rusçadan çevirip yeniden anlattığı "Neşe Kaynağı" (Podgoritsa, 2014) adlı eserde, Azerbaycanlı yazarların çocuklara yönelik çok sayıda şiiri, halk ve sanat öyküsü yer almaktadır. Antolojisi, eski Yugoslavya'da yayımlanmış, bugüne kadar Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatının en kapsamlı seçkisini temsil etmektedir. "Neşe Kaynağı" (Curičkoviç, 2014:133), şiir, halk ve sanat öykülerinin yanı sıra, temsil edilen yazarların biyografilerini ve fotoğraflarını, renkli illüstrasyonları, Azerbaycan çocuk edebiyatı üzerine bir denemeyi, bir çevirmenin notunu ve Žarko Đurović ile Milutin Đuričković'in eleştirilerini içermektedir. Seçki, 1862-1934 yılları arasında doğmuş 33 yazarın şiir ve öykülerinden oluşmaktadır.

Azerbaycan çocuk edebiyatının kurucularından biri ve özgün hiciv ustası olarak tanınan **Mirza Alekper Sabir** (1862-1911), eserinin kendi dönemindeki edebî bağlamda ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Sanat yaşamına lirik şiirlerle başlayan ve yaşamı boyunca üretkenliğini sürdüren Sabir, halkı bilinçlendirmeyi, haklarını savunmalarını teşvik etmeyi ve adalet mücadelesine yönlendirmeyi amaçlayan bir halk ozanı kimliğiyle öne çıkar. Doğayı, aşkı ve emeği öven şiirleri örneğin *Bahar Günleri* romantik ve yüce bir ton taşırken; *Çocuk ve Buz* gibi yapıtlarında ise anlatı unsurlarını mizahi bir söylemle birleştirmiştir.

Abdulla Şaig (1881-1959), şair, nesir yazarı, oyun yazarı ve yayıncı kimliğiyle Azerbaycan edebiyatında önemli bir konuma sahiptir. İlk edebî çalışmalarını gazel çevirileri ve şiir denemeleriyle başlatmış, fakat yayımlanan ilk eseri Leylac adlı çocuk şiiri olmuştur. Eğitim alanında da etkinlik göstermiştir. *Dužnost (Görev)*, *Razdražljiv čovek (Öfkeli Adam)*, *Anabacı* ve *Araz* gibi önemli şiir ve öykü koleksiyonlarının yanı sıra Azerbaycan Gençlik Tiyatrosu ve çocuk yayıncılığı alanında da katkılar sunmuştur. Uzun yıllar tiyatroya emek vermiş, *Hasay*, *Narodni sin (Halkın Oğlu)*, *Domovina (Vatan)*, *Entrika* ve *Çingene Kızı* gibi oyunlar kaleme almıştır. Bunun yanında, hayvanlar dünyasına odaklanan *Keçi*, *Kokotić*

(*Horozcuk*) şiirlerinin yanı sıra vatanseverlik duygusunu işleyen *Domovino moja (Vatanım)* ve pastoral imgelerle bezenmiş *Slavuj (Bülbül)* şiirler de yazmıştır.

Rasul Rza (1910-1981), çağdaş duyarlılığı yansıtan ilk şiirleriyle dikkat çekmiştir. *Çiçekler* adlı şiir kitabında maneviyat, sembolizm ve çağrışımlar ön plana çıkar. Eserleri birçok dile çevrilmiş olup, *Yedi Çınar* şiiri zorluklara rağmen vatana ve insana duyulan sarsılmaz bağlılığı simgesel bir biçimde dile getirir.

Çocuk ve gençlik edebiyatının öncülerinden biri olan **Mirvarid Dilbazi** (1912-2001), Azerbaycan edebiyatının önde gelen kadın şairlerindedir. 1921’de ailesiyle birlikte Bakü’ye taşınmış, burada kadınlar ilahiyat okuluna girmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra öğretmenlik yapmış, ardından Yüksek Pedagoji Okulu’nda görev almıştır. “Azerbaycan Halk Şairi” unvanına layık görülen Dilbazi’nin ilk şiiri 1927’de yayımlanmıştır. *Sesimiz* (1934) ve *Erken Sonbahar* (1937) gibi kitapları dikkat çekmiştir. *Pesma klasja*(*Başakların Şarkısı*), *Ljubičica*(*Menekşe*) ve *Goluždravci*(*Yavru Kuşlar*) gibi şiirleri melodik yapıları ve uyumlu ölçüleriyle öne çıkar.

1960’larda etkinliği artan romantik şair **Nabi Hazri** (1924-2007), vatan sevgisi ve aşk temalarını çocuklar için yazdığı eserlerde de işlemiştir. Şiirleri ve şarkıları birçok dile çevrilmiş, aynı zamanda çevirmen olarak da çalışmıştır. *Altın Sonbahar* adlı şiiri, doğa ile lirik öznenin ruh hâlini özdeşleştiren güçlü bir betimleme örneğidir.

Ali Kerim (1931-1969), modern Azerbaycan şiirinin en önemli temsilcilerinden biri kabul edilir. Maksim Gorki Moskova Edebiyat Enstitüsü’nden mezun olan Kerim, romantik şiirlerinde aşk, insan, hümanizm ve emek gibi evrensel değerleri işlemiştir. *Çınar ve Akçaağaç* adlı şiirinde, iki ağacın büyümesini okul çağındaki çocukların gelişimiyle simgesel olarak karşılaştırır.

Çocuk ve gençlik edebiyatının klasikleşmiş isimlerinden biri olan **Mamed Araz** (1933-2004), 20. yüzyıl Azerbaycan şiirinde önemli bir yere sahiptir. Şiirleri sıklıkla bestelenmiş, adına 1993’te “Mamed Araz Edebiyat Ödülü” ihdas edilmiştir. Nostaljik *Sağlıklı Kal* şiiri, memleketten ayrılışın hüznünlü duygularını dile getirir.

Ünlü şair ve hikâye yazarı **İlyas Tapdıq** (1934), edebiyat yaşamına öğrencilik yıllarında başlamıştır. Eserlerinde kırsal yaşam ve doğa temel temalardır. Çocuk edebiyatının zenginleşmesinde önemli bir rol üstlenen Tapdıq’ın öne çıkan eserleri arasında *O Ağaç Nedir?*, *Yeraltı Ağaçları* ve *Geyik Gölü* sayılabilir.

Hanımana Alıbaylı, eserlerinde didaktik yönü baskın dizeler kaleme alırken, **Alekper Alioğlu** modernist bir yaklaşımla çocuklara seslenmiş, mantık dışı ve absürd unsurlarla mizahı harmanlayarak beklenmedik kurgular yaratmıştır (*İncir*, *Balıkçılık*).

Azerbaycan’ın çocuk ve gençlik edebiyatında öne çıkan şairler arasında Samed Vurgun (*Dağlar*), Zeynal Caberzade (*Tren*), Teymur Elçin (*Kış Şarkısı*), Fikret Goja (*Çoban Köpeği*), Alamdar Guluzade (*Dükkandaki Kız*, *Annemin Matematiği*), Zahid Halil (*Rengarenk Deniz*), Şah İsmail Hatayı (*İlkbaharda*), Gaşam İsabeyli (*Hasat*), Tofik Mahmud (*Bisikletçinin Kazı*), Sabir Mammadzade (*Ben Bir Denizciyim*), Mikail Müşfik (*Telgraf Hatları*, *Rüzgarlar*), Sevinj Nurugizi (*Kas*), Sabir Rüstemhanlı (*Kaynak*), Mehdi Seyidzade (*Bahçıvan Ağaç Diker*, *Hazar Denizi*, *Güneş Doğar*, *Toplar Zıplar*, *Nehir*, *Gelincik*), Abbas Sahhat (*Bahçe*), Refik Yusufoglu ve daha birçok isim anılabilir.

Şairlerden sonra, Azerbaycan çocuk edebiyatında önemli bir yere sahip olan hikâye anlatıcılarına değinmek gerekir. Kısa hikâye türü, bu edebiyat içinde oldukça gelişmiş olup, özellikle peri masalları (*Bilgin Kedi*), fabllar (*Turna ile Kurbağanın Dostluğu*, *Aslan ile Tilki*), anekdotlar (*Çantada Kuyruk*) ve efsaneler gibi sözlü anlatı geleneğinin güçlü etkisi altında şekillenmiştir. Azerbaycan halk edebiyatından seçilen bu örnekler, kadim ve sözlü anlatıcılığın temel özelliklerini yansıtarak, çocukların eğitiminde ve kişilik gelişiminde kuşkusuz önemli bir rol oynamıştır.

Azerbaycan halk hikâyeleri birçok bakımdan dikkat çekici ve öğretici niteliktedir. Bu hikâyeler, yalnızca estetik değer taşımakla kalmaz, aynı zamanda bilgece mesajlar ve yaşam gerçeklikleriyle örülü bir manevi içerik de barındırır. Özlü, dinamik ve akıcı olmalarıyla öne çıkarlar; kısa, yoğun ve etkili diyaloglara sahiptirler. Bununla birlikte, ana fikri dağıtan gereksiz tasvirlerle veya olay örgüsünden sapmalara yer verilmez. Bu yönüyle, Azerbaycan sözlü edebiyatı ve çocuk edebiyatı arasında köprü niteliği taşıyan halk hikâyeleri, hem edebî hem de pedagojik bir işlev görmektedir.

Çocuk ve gençlik için sanatsal kısa öykü, edebiyat tarihi içerisinde uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte, bağımsız bir tür ve üslup olarak ancak 20. yüzyılın başlarında belirginleşmiş ve yetişkinlere yönelik yazın alanında faaliyet gösteren, gerçekçi aydınlar olarak nitelendirilen yazarların da ilgisini çekmeyi başarmıştır.

Bu bağlamda önemli bir isim olan yayıncı, edebiyat çevirmeni ve oyun yazarı **Aziza Ahmedova** (1932, Bakü), Azerbaycan Devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi'nden mezun olmuştur. Yükseköğreniminin ardından yayınevi sektöründe çalışmış, aynı zamanda çocuk edebiyatı alanında bilimsel araştırmalar yürütmüştür. 1984 yılında doktora tezini savunmuş, edebî faaliyetlerinde ise **Aziza Türkyan** takma adını da kullanmıştır. Macera türündeki "*Çatıda Yaşayan Carlson'un ve Kuyuda Yaşayan Ev Ruhu'nun Maceraları*" (1985) başlıklı kitabı, edebiyat eleştirmenlerinin ve genç okurların dikkatini çekmiştir. Ayrıca, "*Sihirli Değirmen*" (Belgrad, 2013) adlı **Çocuk ve Gençlik Dünya Öyküleri Antolojisi**'nde eserleri yer almıştır.

Tipolojik açıdan ilgi çekici olan ve diyalog biçiminde kaleme alınan kısa öyküler, birçok Azerbaycanlı yazar tarafından yazılmıştır. Örneğin, **Salim Babulaoğlu**'nun oğluyla yaptığı diyaloglar, çocukların sınırsız merak gücünü, beklenmedik sorular aracılığıyla ortaya koyar. Bu sohbetlerde baba ve oğul aile, Tanrı, iş ve yaşam üzerine konuşurlar; ancak anlatı, çocuğun dondurma istemesi gibi naif ve içten bir taleple son bulur.

Çocuk öykücülüğünün tipik temsilcilerinden biri olan **Gülhüseyn Güseynoğlu** (1923), uzun yıllar siyasi nedenlerle tutuklu kaldıktan sonra affedilmiştir. İlk hikâyesi *Ana* 1944'te, ilk düzyazı şiiri *Efsane* ise 1946'da yayımlanmıştır. Nesir şiirinin özgün bir yaratıcısı olarak tanınan yazarın eserleri birçok yabancı dile çevrilmiştir. Onun "*Fark*" adlı öyküsü, farklı yaş gruplarındaki üç çocuğun (Sevinç, Turkey Taran) aile ilişkileri ve yetiştirilme biçimleri üzerinden, ebeveynlerin davranışları yakından gözlemleyişini konu edinir.

Günümüzde kısa öykü, özellikle küçük yaştaki çocuklara hitap eden ve modern kentsel duyarlılıkları işleyen temalarıyla çağdaş Azerbaycanlı yazarlar arasında giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Ancak bu edebiyat, uzun bir süre boyunca anonim kalmış, yeterince tanınmamış ve sistematik olarak incelenmemiştir. Yerelleştirilme ve yeniden canlandırılma sürecinde, sosyo-tarihsel bağlam, kültürel-medenî belirleyiciler, dilsel ve

ulusal özellikler ile II. Dünya Savaşı'ndan günümüze uzanan tarihsel çerçeveler dikkate alınmalıdır.

Bu türün incelenmesine duyulan ihtiyaç yalnızca edebî-sanatsal değil, aynı zamanda sosyolojik ve kültürel nedenlerle de artmaktadır. Özgünlüğü, diyakronik ve senkronik özellikleri bakımından, Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatı diğer ulusal edebiyatların süreklilik çizgisine kıyasla daha kırılğan bir gelişim göstermiştir. Çoğu kez yetişkinlere yönelik şiir ve düzyazının gölgesinde varlığını sürdüren bu edebiyat, zamanla bağımsız bir alan haline gelmiş; çocukluk, sevinç, hüzün, nostalji, vatanseverlik ve didaktik öğelerle bezeli kendine özgü bir dünya kurmuştur.

Her ne kadar şiir ve düzyazı arasında biçimsel, tematik ve üslupsal yakınlıklar bulunsa da, bu iki hayal dünyası belirli noktalarda ayrışır. Özellikle yaratıcı özgünlükler, yerel-vatansever kaygılar ve nostaljik-melankolik tonlar bu farklılıkların en somut görünümelerini oluşturur.

Vurgulanan yerlilik, bölgesellik ve yerel-vatanseverlik unsurlarına rağmen, söz konusu eser aynı zamanda evrensel ölçekte önem taşıyan hümanist, ahlaki ve manevi tutumları da içermektedir. Bu durum, yazarların eserlerinin çok sayıda baskı ve çeviri görmesi, ödüllerle takdir edilmesi, yabancı antolojilerde, dergilerde ve ortak koleksiyonlarda yer almasıyla açıkça kanıtlanmaktadır. Çeşitlilik ve biçimsel farklılıklar gözlenirse de, onların özgün lirik dünyalarını, yaratıcı becerilerini ve kıymetli sanatsal kazanımlarını görmezden gelmek mümkün değildir. İki dilde Azerice (anadilleri) ve Türkçe yazan yazarların bulunması, bu edebiyatçıların iki kültürel alana da ait olduklarını göstermekte, bu durum ise anlaşılabilir bir bağlam kazanmaktadır.

Bu yazarların şiir ve düzyazıları, oyun, mizah ve fantezi unsurlarının yanı sıra vatanseverlik ve nostalji temalarını; ayrıca şiirselliğin kaçınılmaz kurucu öğeleri olan aşk, vatan ve pastoral motifleri kapsamaktadır. Antheian'ın vatana bağlılık vurgusu, şiir ve poetikasının merkezinde yer almakta; hümanist vizyonu ile birleşerek özellikle yetişkinlere yönelik şiirin belirgin özelliği hâline gelmektedir. Bununla birlikte, hem çocuklar hem de yetişkinler tarafından ilgiyle okunan birtakım şiirler de mevcuttur. Bu şiirlerin değerleri, daha çok sanatkârane niteliklerinden ziyade memleket, vatan, doğa, dostluk, aile, halk, dil ve savaş gibi temaları işleme biçimlerindeki ideolojik bütünlüklerinden kaynaklanmaktadır.

Eşzamanlı ve artzamanlı bakış açılarında mitsel ve folklorik unsurlar arasında kurulan verimli ilişki, yalnızca çocuk edebiyatı için değil, yetişkinlere yönelik şiir ve öykülerin şiirsel çözümlemeleri için de önemlidir. Sözlü edebiyatın etkileri ile Doğu'nun manevi mirasından ve mitolojisinden devralınan mitsel şablon ve arketiplerin dönüştürülerek yeniden yorumlanması dikkate değerdir. Bitki örtüsü, hayvan dünyası ve doğal çevreye ilişkin imgeler, mecazi zenginlikleriyle özellikle öne çıkmakta ve şairler tarafından en etkili şekilde işlenmektedir. Doğa tasvirleri (köyler, kuşlar, tarlalar, çiçekler, hayvanlar, nehirler), büyük ölçüde sadeleştirilerek her yaşta çocuğun erişebileceği bir üsluba kavuşmuştur.

Toplumsal ve etik temsiller bağlamında ise, çocuk edebiyatı yazarlarının insani ve yaratıcı tepkileri, etik duruşları ve yalnızca kendi ülkelerindeki değil, dünya genelindeki adaletsizliklere, çatışmalara ve huzursuzluklara dair hümanist yaklaşımları özellikle dikkat çekmektedir. Goethe'nin deyişiyle, çevrelerini ve gerçekliği şekillendiren acımasız koşulları dile getirerek çocuk ve gençlere hayatın bir rüyadan ziyade sürekli bir mücadele olduğunu

göstermektedirler. Bireysel inançlarını ve poetik yaklaşımlarını ifade eden bu yazarlar, aynı zamanda yaşam felsefelerini, manevi boyutlarını ve sanatın eğitici-bilişsel işlevini de ortaya koymaktadır. Bu eserlerde güçlü toplumsal duyarlılıklar, kozmopolit fikirlerle ve daha iyi bir geleceğe olan inançla birleşmekte; yurda dönüş özlemi ve çocukluktan kalma arkaik imgelerin yeniden canlandırılmasıyla bütünleşmektedir.

Söz konusu eserin ülke ve dünya edebiyat eleştirisindeki konumuna da değinmek gerekir. Çocuk ve gençlik edebiyatı, başlangıçtan itibaren profesyonel kamuoyunun yeterli ilgisini ve desteğini görmemiş; bu nedenle adaletsizliklere ve ihmallere maruz kalarak kabulünü, sürekliliğini ve estetik bağımsızlığını büyük ölçüde yitirmiştir. Azerbaycanlı çocuk ve gençlik yazarları, yaratıcı kaderlerine terk edilmiş; özellikle komünist dönemde ideolojik gerekçelerle eserleri çoğu zaman olumsuz bir tavırla karşılanmıştır. Okuyucuya ve yayınevlerine ulaşmada yaşanan güçlükler nedeniyle pek çok değerli ve nadir eser göz ardı edilmiş, hatta unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple, söz konusu dönemin ürünlerini akademik düzlemde ele alan araştırmacı, tarihçi ve eleştirmenlerin sayısı oldukça sınırlı kalmıştır.

Çocuk Edebiyatı uzmanlarından biri olarak Prof. C. Ahmedov S. Vurgun'un görüşlerine istinaden yazıyor ki, "S. Vurgun çocuk eserlerinde vatanseverlik duygusu hakkında teorik mülahazalar söylemekle yetinmiyor, kendi fikirlerini okul kitaplarından, çocuk şairlerinin yaratıcılıklarında getirdiği örneklerle netleştirdiyordu. Bu şairin hassas ve yüksek sanat zevkinin, vâridâtin inandırıcılığına ve kamillğine delalet ediyordu" (Ahmedov,1976:54)

Sonuç

Bugüne kadar yapılan araştırmalar, Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatının kendine özgü bir özerkliğe, şiirsel temele ve estetik-sanatsal bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu edebiyat, artık sözde bir "korpus separatum" niteliği taşımamakta; aksine, ulusal ve dünya edebiyatındaki gelişmelerle eşgüdümlü biçimde kendi "vatandaşlık hakkı"nı kazanmış bir yaratıcı alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modern çocuğun ruh dünyasını, çocukluk evrenini ve bireysel duyarlılıklarını sürekli olarak açımlayan bu edebiyat, sanatsal üretim bakımından çeşitlenmeye, ilerlemeye ve zenginleşmeye devam etmektedir. Bununla birlikte, şiirsel ve düzyazınsal üretimde aynı estetik düzeyin her zaman korunamadığı, bireysel farklılıkların ve değişken başarıların gözlemlendiği de bir gerçektir.

Her şeyden önce, söz konusu edebiyatın, zengin bir geleneğe ve köklü bir kültüre sahip Avrasya halklarının ruh ve bilincinin özgün bir ifadesini temsil ettiği sonucuna ulaşılabilir. Çeşitlilik ve farklı estetik yönelimler barındırsa da, Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatı, farklı dönemlerde ve koşullarda üretilmiş olmasına rağmen, bütünlüklü bir sanatsal yapı ve estetik değerler bütünü sunmaktadır. Bununla birlikte, alanın daha derinlemesine anlaşılması için tarihsel, teorik ve edebî bir sistematizasyona duyulan ihtiyaç devam etmektedir.

Bu araştırmada, çocuk edebiyatının hem şiir hem de düzyazı boyutuyla bağlantılı sosyolojik, pedagojik, tarihsel, etik ve estetik faktörler dikkate alınmış, olabildiğince bütüncül bir yaklaşım geliştirilmiştir. Ortaya çıkan tablo, Azerbaycan'ın çocuk ve gençlik edebiyatının artık marjinal ya da ikincil bir alan olarak değerlendirilemeyeceğini; aksine,

yerli yetişkin edebiyatıyla ve anadiliyle kurduğu bağ sayesinde önemli sanatsal, estetik ve etik değerlere sahip olduğunu göstermektedir.

Bu edebiyatın çağdaş ifade biçimleriyle uyumluluk kazandığı, oyun kuramı ve eğlence-haz merkezli yönelimlerle giderek daha fazla nitelik, ilgi ve kabul gördüğü söylenebilir. Bu süreç, nostaljik ve melankolik duyarlılıkların aşamalı biçimde geride bırakıldığını; gelenekçi yüklerden arınarak daha modern bir duyarlılığa ve çağdaş bir zaman ruhuna doğru evrildiğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Ahmedov, C., (1976), S. Vurgun ve Uşaq Edebiyatının Bazı Problemleri, Bakı, Azərbaycan Dövlət Universiteti Yayınları, s. 54.
- Aliyev, Kamran, (2016). Children's Literature in Azerbaijan: Historical Development and Modern Tendencies. Bakı: Elm Press.
- Ismayilov, Elchin, (2004). Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Tarixi. Bakı: Maa rif Nəşriyyatı.
- Karayev, Yaşar, (1988), Kriter-Şahsiyyəttir, Bakı, Yazıçı Yayınevi, s. 124
- Memmedov Rövşen, (2012) Çağdaş Azərbaycan Çocuk Edebiyatı İstanbul Kültür Üniversitesi, Iv. Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi
- Memmedov, Rövşen, (2006), “Azərbaycan Edebiyatında Egzistensializm”, Sumgayıt Dövlət Üniversitesi Elmi.
- Rustamova, Nazila. (2020).“The Role of Children's Literature in the Formation of National Consciousness in Azerbaijan.” Khazar Journal of Humanities and Social Sciences, vol. 23, no.
- Vəliyev, Şamil. (1992). Sovet dövründə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı: Təhsil.
- Ђуричковић, Милутин: (2015) „Азербејџанска књижевност за децу између културног средишта и маргине,“ Детињство, Нови Сад, бр. 1, пролеће, стр. 105-113.
- Ђуришић, Душан, (2014). „Извор радости“. Из азербејџанске књижевности за ђецу, Удружење књижевних преводаца Црне Горе, Подгорица,
- Максимовић, Десанка и Хрваћанин, Јованка, (1987). „Дечја поезија народа СССР-а“, Багдала, Крушевац,